

Alm, Susanne

Drivkrafter bakom klassresan

- kvantitativa data i fallstudiebelysning

SUSANNE ALM

Sammanfattning

I studien görs ett försök att belysa ett kvantitativt datamaterial (Stockholm Birth Cohort Study) med kunskap från en fallstudie. Fallstudien i fråga är idéhistorikern Ronny Ambjörnssons självbiografiska berättelse om klassresan och dess drivkrafter. Ur berättelsen genereras centrala begrepp som sedan analyseras kvantitativt för olika grupper med hänsyn till klassmässigt ursprung och destination. Ambjörnssons berättelse är idéhistoriskt förankrad, men då även det datamaterial som här används i viss mån är socialhistoriskt, bedömdes tillvägagångssättet som fruktbart. Studiens främsta syfte är att öka kunskapen om socialpsykologiska mekanismer av central betydelse för social mobilitet. Faktorer som studeras i relation till social rörlighet är ursprungsfamiljens grad av skötsamhetskultur, föräldrarnas aspirationer för barnet, deras attityder till högre utbildning samt deras prestationsförväntningar på barnet. Jämförande analyser görs för barn från mindre respektive mer privilegierade ursprungsmiljöer, där barnet antingen kom att bli uppåtrörligt eller inte, respektive där barnet kom att befästa en privilegierad samhällsposition alternativt inte göra det. Bland studiens resultat kan för det första nämnas att graden av skötsamhetskultur i ursprungsfamiljen är positivt relaterad till sannolikheten att barnet skall bli uppåtrörligt, detta i linje med vad vi skulle förvänta oss utifrån Ambjörnsson. För det andra visade analyserna att graden av prestationsförväntningar var positivt relaterad till sannolikheten att barn från mindre privilegierade förhållanden skulle bli uppåtrörliga, medan prestationsförväntningarna istället var negativt relaterade till sannolikheten att barn från mer privilegierade förhållanden skulle befästa en i samhällshierarkin privilegierad position.

Abstract

The main aim of the study is to increase knowledge about socio psychological mechanisms of central importance to upward mobility. This is done by using knowledge from a case study to shed light on the quantitative data material (The Stockholm Birth Cohort Study) used in the project. The case study is an autobiographic essay about driving forces behind upward social mobility. From the essay central concepts are generated, concepts which are then quantitatively analyzed for different groups of individuals with respect to social origin and destination. The autobiographic essay and the quantitative data material both refer to the situation a few decades ago, something which is crucial to the theoretical argumentation in the essay. Factors studied in relation to mobility are culture of conscientiousness in the family of origin, parental aspirations, attitudes to higher education and performance expectancy. Comparative analyses are made for children from more or less privileged social origin, who themselves either became upwardly mobile or not, respectively either confirmed the privileged position of their parents or did not. Firstly, the results show that culture of conscientiousness is positively related to the probability of upward mobility for children of less privileged social origin. Secondly, parental performance expectations were positively related to the probability of upward mobility, whereas they were negatively related to the probability of children from more privileged origin to confirm their parents' position.

INLEDNING

Sannolikheten att en individ skall studera på högre nivå varierar i hög grad med vilken klass hon kommer ifrån. I ett internationellt perspektiv är snedrekryteringen visserligen förhållandevis liten i Sverige (se Erikson och Jonsson 1996), men det betyder inte att skillnaderna mellan klasserna är små sett i ett absolut perspektiv. Medan 69 procent av dem med högre tjänstemannabakgrund har påbörjat studier vid högskola eller universitet vid 25 års ålder, är motsvarande andel för dem med arbetarbakgrund endast 26 procent (Högskoleverket 2003). Utbildning är vidare som bekant starkt korrelerat med klassposition, t ex mätt med socio-ekonomisk indelning (SEI) (se Andersson m fl 1981). Högre utbildning är som regel ett krav för att nå högre positioner i den socio-ekonomiska hierarkin. Graden av inter-generationell rörlighet mellan klasspositioner är därför ett alternativt sätt att skatta ett samhälles förmåga att bereda lika livschanser oberoende av klassmässigt ursprung.

Forskningen om den sociala snedrekryteringens omfattning och utveckling över tid har varit omfattande, inte minst vad gäller svenska förhållanden (se t ex Erikson och Jonsson 1993; 1996). Som påpekas av Erikson och Jonsson (1993) är sådan forskning helt oundgänglig när det gäller att förstå varför snedrekrytering råder. Som de också påpekar säger dock dessa angreppssätt mindre om vilka *mekanismer* som verkar för att upprätthålla den. Vad exakt är det som gör att ursprungsmiljön har så stor betydelse för sannolikheten att man skall studera vidare på högre nivå? Även om det har gjorts och görs en del försök att förstå även detta inom den kvantitativa traditionen, så är det fortfarande rimligt att tala om en snedrekryteringens ”svarta låda”.

Erikson och Goldthorpe (1992: 397) pekar bland annat på värdet av fallstudier för att komma åt de mekanismer som genererar social mobilitet respektive immobilitet. De menar framför allt att nedslag i form av fallbeskrivningar i större datamaterial är en lämplig metod. I denna studie kommer en fallstudie att användas som utgångspunkt i en analys av mekanismer bakom social uppåtrörlighet, dock utan att fallstudien och (de kvantitativa) analyserna kommer från samma datainsamling. Ett sådant angreppssätt är förknippat med en del utmaningar, av vilka de som har att göra med skillnader i vetenskapsideal kanske är de svåraste att tackla. Vikten av kontextualisering i tid och rum ställs mot sökandet efter generaliserbara kunskaper och strävandet efter det ”komplexa” och detaljrika ställs mot strävan efter det ”sparsmakade” för att nämna ett par skiljelinjer (se t ex Åmark och Palme 1999). Förutom de rent praktiska svårigheterna med att söka förena traditionerna i en studie, blir man som Kjeldstadli (1998) påpekat genom utbildning och arbete insocialiserad i en viss tanketradition, och de vetenskapsideal som man genom denna socialisation gör till sina sitter sedan ofta djupt rotade.¹

Den fallstudie som används som teoretisk utgångspunkt i denna studie är Ronny Ambjörnssons (1996) uppmärksammade *Mitt förnamn är Ronny*. Ambjörnsson beskriver själv boken som ”...en hybrid, på samma gång essä och berättelse” (Ambjörnsson 1996: 8). Klassresans problematik, dess drivkrafter och konsekvenser är temat, men exemplen hämtas ur Ambjörnssons eget liv. Att pröva hypoteser genererade ur en sådan typ av arbete förefaller mindre lämpligt. Istället kommer jag i största möjliga mån använda de teoretiska utgångspunkterna som kan utkristalliseras ur berättelsen som vägledning vid tolkningen av empirin. Med andra ord kan syftet formuleras som att utröna vad vi kan lära oss om klassresans drivkrafter om kvantitativ data belyses med ”den Ambjörnssonska strålkastaren”.²

¹ Kjeldstadli (1998: 113) uttrycker det som att man får ”...stammens prägel, stammens lukt...”:

² Kjeldstadli (1998) beskriver detta sätt att använda teorier som att man väljer att tända en av flera möjliga strålkastare över en mörk trädgård. Tänder man t ex den Durkheimska strålkastaren kommer ett visst mönster att

Ambjörnssons berättelse är tydligt idéhistoriskt förankrad och de data som används för analyserna i denna studie är i viss mån socialhistoriska.³ I valet mellan sökandet efter den kontextbundna respektive den generaliserbara kunskapen hör denna studie därför snarare hemma i den förra än den senare traditionen. Kopplat till detta är också studiens utgångspunkt att samma faktorer inte behöver påverka sannolikheten att gå vidare till högre studier på samma sätt för barn från olika ursprungsmiljöer. Upplägget möjliggörs av tillgång till unik longitudinell intervjudata med såväl undersökningsindividerna själva som deras föräldrar. Information från register, exempelvis betyg, finns också.

Närmast följer en kortare redogörelse för det idéhistoriskt förankrade perspektivet på klassresan presenterat av Ambjörnsson. Sedan ges en mycket kortfattad bakgrund till studier av social snedrekrytering inom den kvantitativa forskningstraditionen följt av en mer koncentrerad diskussion av tidigare forskning i nära relation till de begrepp vi finner i Ambjörnssons verk. Det gäller då främst resonemang om klassbundna kulturers påverkan på barns utbildningsval, föräldrars attityder till utbildning, deras aspirationer för sina barn och dessa faktorerers samband med sannolikheten att barnet går vidare till högre studier. Efter en närmare presentation av datamaterialet som här ligger till grund för analyserna samt de operationella definitionerna redovisas sedan de empiriska resultaten. En analys följer på detta varpå en avslutning avrundar studien.

MED UTGÅNGSPUNKT I AMBJÖRNSSONS ARBETE

Ronny Ambjörnssons arbeten *Den skötsamma arbetaren* samt *Mitt förnamn är Ronny* har rönt stor uppmärksamhet även utanför akademiska kretsar. I *Mitt förnamn är Ronny* skriver Ambjörnsson självbiografiskt och i essäform om sin egen klassresa, från arbetarmiljön i stadsdelen Lunden i Göteborg, via studier på läroverk och universitet och fram till professorsinstallation vid Umeå universitet. Ambjörnssons språk är målande och igenkänningsfaktorn i beskrivningarna av barn- och ungdomsårens vardagsliv lär vara hög för många med åtminstone något likartad bakgrund. Men trots att det i stora stycken är en personlig berättelse är den tydligt idéhistoriskt förankrad. Ambjörnsson ser skötsamhetskulturen i föräldragenerationen i kombination med de snabba strukturella och institutionella förändringarna av det svenska samhället som viktiga betingelser för att han kom att göra en klassresa.

Skötsamhetskulturen har tidigare behandlats i *Den skötsamme arbetaren* (Ambjörnsson 1988). Här beskriver Ambjörnsson kulturella kännetecken inom delar av arbetarklassen decennierna kring förra sekelskiftet. Skötsamhetskulturen utmärks bland annat av självkontroll, planering, målmedvetenhet och misstänksamhet mot känslouttryck. Idogt arbete och självbehärskning leder till en bättre avkastning på sikt och utveckling och förbättring blir belöningen för den flitige och skötsamme. Ambjörnsson spårar skötsamhetskulturens rötter till nykterhets- och arbetarrörelsen som båda byggde upp en stark ställning under det förra seklets första årtionden. Han menar att framför allt nykterhetsrörelsen haft avgörande inflytande på folkrörelser med sikte på att förändra och modernisera landet och dess befolkning. Nykterhet står för disciplinering, självkontroll och ansvarstagande över det egna livet, fyllan för motsatsen; eftergift åt drifter och begär, ansvarslöshet och djuriskhet. Ambjörnsson visar hur det ursprungliga kravet på ett nyktert liv kom att utökas till ett antal

framträda, medan man om man istället väljer att tända den Marxska strålkastaren, kommer att se ett helt annat mönster. Inget av de mönster man ser med hjälp av olika strålkastare behöver vara direkt felaktigt, även om vissa strålkastare kan vara mindre lämpliga att använda i vissa trädgårdar.

³ Det skiljer dock knappt två decennier mellan de båda källorna – medan Ambjörnsson och hans generationskamrater är födda under senare halvan av 1930-talet, föddes den kohort som här har intervjuats under 1950-talets första hälft.

andra påbud där alla, på ett mer eller mindre direkt sätt, har att göra med självkontroll. En medvetet, behärskat och civiliserat människoideal växte fram. Vikten av bildning blev också central –kunskap ”hyfsar tanken” och den bildade människan kan bidra till att göra världen bättre. Synen på både det egna livet och samhället kom på detta sätt att anta projektform - det som för närvarande är ofullbordat kan med bildningens och strävsamhetens hjälp fullkomligas. Bildningen sköttes delvis genom studiecirkel inom ramen för logen och fackföreningen. Ambjörnsson menar dock att själva aktiviteten att läsa och bilda sig ofta var viktigare än vad man läste. Själva läsandet stämde bra överens med den mentalitet som utgjordes av skötsamhetskulturen.⁴

I *Mitt förnamn är Ronny* beskriver så Ambjörnsson hur denna skötsamhetskultur i hans föräldrageneration i kombination de snabba institutionella och strukturella förändringarna under hans barn- och ungdomstid kom att bli avgörande för att han skulle göra en klassresa. Hans föräldrar var inte själva aktiva medlemmar i vare sig nykterhets- eller fackföreningsrörelsen, men han menar att även de som befann sig i dessa kretsars utkanter många gånger kom att påverkas av den specifika mentaliteten.

För att mycket kortfattat beskriva några av de viktigaste institutionella och strukturella förändringarna så tog som bekant det s.k. folkhemsbygget rejäl fart under 1930-talet andra hälft. Levnadsförhållandena för de flesta människor förbättrades. T ex minskade andelen i socialgrupp III som uppgav ekonomiska svårigheter under uppväxttiden från 53 procent för individer födda 1919-21 till 20 procent för de födda 1940-42 och 6 procent för de födda 1949-51 (Korpi 1978). Under de första decennierna efter andra världskriget var tillväxten som regel hög, arbetslösheten låg och de teknologiska framstegen var betydande. Ahrne m fl (1996) beskriver i sin exposé över den svenska samhällsutvecklingen under efterkrigstiden vidare hur de ”sista” större reformerna (ATP-reformen samt den allmänna sjukförsäkringen) under 1950-talets mitt beredde väg för en kultur av ”allmän framtidstro”. Det fanns som regel en stor tilltro till kunskapens och teknologins betydelse för att lösa kvarstående samhällsproblem. När det som benämns ”moderna uppfattningar” i dag diskuteras av postmoderna teoretiker, är det bland annat just synen på den vetenskapliga och teknologiska utvecklingen som motorn i samhälleliga framsteg som avses (se t ex Lyotard (1979[1984])).⁵

Samtidigt växte andelen yrkespositioner i mellanskiktet relativt kraftigt. Enligt beräkningar utifrån Folk- och bostadsräkningarna (Ahrne m fl 1996) utgjorde mellanskiktet⁶ 10 procent av yrkesstrukturen 1930, för att sedan stiga till 18 procent 1960, 26 procent 1970 och 31 procent 1980. Det fanns alltså ett ”tryck uppåt” i yrkeshierarkin (se även Erikson och Jonsson 1993). Dessa förändringar sammantaget öppnade vägen för bredare lager av befolkningen att gå vidare till högre utbildning och att så småningom inta högre positioner i yrkeshierarkin.

Vidare reformerades det svenska utbildningssystemet grundligt under de första decennierna av 1900-talets andra hälft. Här skilde sig villkoren åt mellan Ambjörnssons generation och den kohort som här intervjuats i och med att de viktigaste reformerna ägde rum under de knappa två decennierna mellan dessas skolgång. Bland reformerna bör först och främst 1962 års skolreform nämnas, genom vilken den nioåriga grundskolan skapades. Den reform genom

⁴ Det fanns dock en viktig skillnad mellan logens och fackföreningens skötsamhet på så vis att den förra tog sin utgångspunkt i individen, medan klassperspektivet var centralt i den senare. Ambjörnsson menar dock att dessa skillnader med tiden blev mindre markanta.

⁵ Lyotard ([1979] 1984) menar att även om tvivel på vetenskap och teknologi förekommit under hela den ”moderna” epoken, så kom dessa att växa gradvis och så småningom utgöra regel snarare än undantag. Det utbredda tvivlet på vetenskapens och teknologins roll för samhällsutvecklingen han tycker sig kunna se är därför enligt honom det starkaste argumentet för att det blivit meningsfullt att tala om att den moderna epoken gradvis har upplösts och avlösts av ett nytt samhällstillstånd, benämnt det postmoderna. Andra teoretiker har dock pekat på andra element som främsta anledningar till att det finns fog för att tala om en övergång till ett post- alternativt senmodert tillstånd (ex Bell 1973, Giddens 1990).

⁶ Mellanskiktet inkluderar tjänstemän på mellannivå samt högre tjänstemän.

vilken den nya gymnasieskolan blev till kom 1964. Syftet med reformerna var både att minska ojämlikheten med avseende på klass och kön och att öka den generella utbildningsnivån (Janson 1995). Det kan konstateras att reformerna var lyckosamma. I en studie av Bergryd m fl (1988) jämförs kohorten födda 1953 med en kohort född 1925. Medan 17 procent av kohorten född 1925 gick vidare till gymnasiet var motsvarande andel 40 procent bland dem födda 1953. Bland barn från övre medelklassen som gick vidare till gymnasiet ökade andelen från 61 till 72 procent. Motsvarande ökning bland barn från arbetarklasshem var större; från endast 4 till 20 procent. Vad gäller kön skedde också en markant utveckling mot ökad jämställdhet: medan 11 procent av flickorna och 23 procent av pojkarna gick vidare till gymnasiet i kohorten född 1925, var motsvarande andelar bland de födda 1953 38 procent av flickorna och 41 procent av pojkarna. Till stor del berodde detta på att flickskolan avskaffades under perioden mellan kohorternas skolgång. Samtidigt som den allmänna utbildningsnivån ökade medan ojämlikheterna, framför allt då avseende kön, minskade, så kvarstod alltså ojämlikhet i hög grad vid denna tid. Det är alltså viktigt att påpeka att situationen vid den tid studien genomfördes var väldigt olik den som råder idag, då omkring 99 procent av alla ungdomar går vidare till studier på gymnasienivå (SOU 2000:39).

De institutionella och strukturella förändringarna av samhället gjorde sammantaget att det både fanns större behov av högutbildad arbetskraft och att möjligheterna till högre utbildning stod öppen för större grupper av befolkningen än tidigare. Detta i kombination med den skötsamma livsstilen hos föräldrarna, ses av Ambjörnsson alltså som avgörande för att han skulle ta steget mot vidare studier och en kommande privilegierad yrkesposition. Han uttrycker det som att den modernitet föräldrarna grundlagt genom sin skötsamma livsstil skulle förverkligas av honom (Ambjörnsson 1996: 47). Den utdelning på sikt som det strävsamma livet kunde ge var högre utbildning för barnen. Ambjörnsson beskriver hur detta gjorde honom till ett projekt i hans föräldrars ögon – han uttrycker det som att han inte i första hand älskades för den han var, utan för den han kunde bli (ibid: 47). Han beskriver det vidare som att han i tonåren visst upplevde att han fick kärlek och bekräftelse från föräldrarna, men att kärleken snarast tog sig uttrycken av ”en känsla grundad på förhoppningar” (ibid: 47).

Som Ambjörnsson påpekar förekommer projekt tanken om barnen i alla miljöer, och har kanske blivit mer förknippad med borgerliga sådana. Han menar dock att denna tanke kunde få extra kraft i arbetarmiljöer vid denna tid, då klassresenären inte bara bär upp de egna föräldrarnas ambitioner, utan också en kollektiv strävan om att underminera klassamhället. När utbildningsvägen stod öppen även för dem från mindre privilegierade förhållanden blev den samtidigt en väg att bryta ned klasstrukturen. På detta sätt, menar alltså Ambjörnsson, kom många arbetarbarn att få förkroppsliga såväl den egna familjens som klassens sociala ambitioner.

Att föräldrarna hade höga ambitioner för barnets framtid skall inte i första hand förstås som att de förväntningar som fanns alltid var uttalade och specificerade eller att det handlade om aktivt pådrivande från föräldrarnas sida. Inte heller bör vi utifrån Ambjörnsson förvänta oss att dessa föräldrar uttrycker sina aspirationer genom konkret engagemang i barnets skolgång. Däremot bör vi förvänta oss en stor tilltro till vikten av utbildning hos de blivande klassresenärernas föräldrar, och en önskan hos föräldrarna om att det egna barnet går vidare till högre studier och så småningom intar någon typ av högre yrkesposition. Vi bör också förvänta oss att barnet kände av dessa mer eller mindre uttalade prestationskrav från föräldrarna.

Ambjörnsson framhåller dock också att klassresan inte hade blivit möjlig utan att han själv också hade haft viljan. Han beskriver bland annat en längtan bort från klasskulturens baksidor – jantelagen, de vuxnas auktoritet över barnen, ”moraliska pekpinna” och ”tyst samförstånd”. Barnets egna aspirationer kan också analyseras i denna studie.

Av naturliga skäl behandlar Ambjörnsson inte specifikt faktorer som kan tänkas påverka övergången till högre studier bland barn från mer privilegierade förhållanden – det är ju en berättelse om klassresan. Ett antagande i denna studie, som man möjligen skulle kunna läsa in mellan raderna i Ambjörnssons berättelse, är dock att samma socialpsykologiska faktorer inte behöver påverka sannolikheten att gå vidare till högre utbildning på samma sätt i olika samhällsklasser. Detta kommer att undersökas genom att samma typ av analyser som görs för dem från mindre privilegierade förhållanden (och varav vissa alltså kom att bli klassresenärer), också görs för dem från mer privilegierade förhållanden, där barnen kom att befästa respektive inte befästa föräldrarnas privilegierade position.

Innan operationaliseringarna av begreppen görs och data presenteras närmare tas kortfattat upp några av de studier inom den kvantitativa traditionen som behandlat de begrepp som här står i fokus.

TIDIGARE STUDIER INOM DEN KVANTITATIVA TRADITIONEN

Intresset för socialpsykologiska mekanismer som förklaringar till snedrekrytering har varit relativt svalt inom kvantitativt orienterad forskning under de senaste decennierna.⁷ Viktiga arbeten har istället bland annat gjorts med att kartlägga snedrekryterings omfattning såväl över tid inom ett land (Erikson och Jonsson 1993; 1996) som mellan länder vid en viss tidpunkt (Ishida et al 1995; Muller 1996). En annan fråga som intresserat forskarna är den relativa betydelsen av de överlappande struktureringsdimensionerna inkomst, utbildningsnivå och samhällsklass (mätt som yrkesposition) (se t ex Erikson och Jonsson 1993). Speciellt den senare typen av studier kan ge viktiga ledtrådar till de mekanismer som upprätthåller snedrekryteringen. Det finns dock också studier som mer specifikt sökt sådana mekanismer, även om merparten av dessa daterar tillbaka till 1960- och 70-talen då socialpsykologiska studier var av större intresse för sociologer.

Mest uppmärksammas bland dem som undersökt hur position i yrkeshierarkin påverkar attityder och värderingar, och därmed i förlängningen attityden till högre studier, är förmodligen Melvin Kohn med kolleger (ex Kohn 1969; Kohn m fl 1983; Kohn m fl 1990). Kohn (1969) menar bland annat att arbetaryrken i högre grad än tjänstemannayrken är kontrollerade, intellektuellt utarmade och enformiga. Följden av detta blir enligt författarna att arbetare kommer att värdera lydnad snarare än självständighet hos sina barn. Barnen från mer privilegierade förhållanden uppmuntras istället till självständighet vilket får positiva konsekvenser för deras analytiska förmåga och därmed ökar deras chanser att lyckas utbildningsmässigt (se även Erikson och Jonsson 1993; 1994; samt Tåhlin 1987; Svallfors 2004 för en diskussion av Kohn m fl arbeten).

Något annorlunda perspektiv har framförts av Lane (1972) respektive Rosen (1956). Lane tar utgångspunkt i att det faktum att karriärperspektiven skiljer sig åt i arbetar- respektive tjänstemannayrken. Lite förenklat kan man tala om utslitningsperspektiv respektive karriärperspektiv (se Ahrne m fl 1996). Inom arbetaryrken tenderar löneutvecklingen att plana ut betydligt tidigare i yrkeslivet än inom tjänstemannayrken. Risken för utslitning är också större för arbetarna liksom arbetslöshetsriskerna och risken för olycksfall på arbetsplatsen. Lane menar att detta medför att arbetare kommer att värdera långsiktig planering i mindre

⁷ När det gäller förklaringar till snedrekryteringen kan istället en rational-choice-baserad ansats sägas ha vunnit mark (se t ex Erikson och Jonsson 1996). Den grundläggande tanken är då att preferenserna vad gäller högre utbildning och framtida yrkesposition överlag är desamma för alla, oavsett ursprungsklass. Däremot finns som bekant skillnader i tillgång till resurser eller kapital (främst ekonomiskt, kulturellt och socialt) och individer antas utifrån sin tillgång på kapital fatta rationella beslut om övergång till högre studier. Den förväntade nyttan med högre studier blir helt enkelt för liten i förhållande till de höga kostnaderna (och riskerna) för den från mindre privilegierade förhållanden, och det rationella valet blir därmed att avstå.

grad än tjänstemän – planering på längre sikt lönar sig helt enkelt i mindre grad för dem inom arbetaryrken. I linje med dessa resonemang visade Rosen (1956) att tjänstemannabarn i betydligt högre utsträckning än arbetarbarn framhöll planering på lång sikt och framtidsorientering, värderingar som vidare kan tänkas ha samband med utbildningsaspirationer (se också Erikson och Jonsson 1994).

Även aspirationernas roll för uppnådd utbildningsnivå har varit föremål för studier inom den kvantitativa traditionen. Under den period då intresset för socialpsykologiska förklaringarna till snedrekrytering var relativt stort publicerades framför allt en del amerikanska studier som sökte bestämma effekten av signifikanta andras (föräldrar, klasskamrater och andra vänner samt lärares) aspirationer på individernas egna (ex Duncan m fl 1968; Alexander m fl 1975; Wilson och Portes 1975).⁸ Som påpekats av bland andra Davies och Kandel (1981) hade studierna dock som regel ganska stora brister. Förutom att man ofta enbart fokuserade på manliga studenter, skiljde man ofta inte på influenser från olika personer, utan kamraters, lärares och föräldrars påverkan på en individs utbildningsval slogs samman. Davies och Kandel (ibid.) undersöker vänners och föräldrars influenser separat och kan konstatera att föräldrarnas aspirationer tycks ha större betydelse för barnens utbildningsval än kamraternas. Studien har dock tvärsnittsdesign och bortfallet är mycket stort, i synnerhet bland familjer med mindre privilegierad position i samhällshierarkin.

Angående klassdimensionen har Martens (1981) på svenska data visat att såväl mödrars klassposition som deras utbildningsnivå påverkar deras aspirationer för sina barn – ju mer privilegierad klassposition och ju högre utbildningsnivå desto högre aspirationer tenderar mödrarna att ha för sina barns utbildningskarriärer.

När det gäller inställning till vikten av högre utbildning kan nämnas en tidigare studie av Alm (2005) där ett index avsett att mäta attityder till högre utbildning användes i en analys av uppåtrörlig social mobilitet. Studien visade dels på skillnader i attityder till högre utbildning mellan föräldrar med olika position i samhällshierarkin (ju mer privilegierad position, desto mer positiv syn på högre utbildning), samt dels att det fanns ett positivt samband mellan föräldrarnas attityder till högre utbildning och barnens sannolikhet att bli socialt uppåtrörliga.

Medan de studier som redovisats ovan antingen varit inriktade på att förklara mekanismer bakom snedrekrytering genom att se hur värderingar och attityder skiljer sig mellan individer i olika klasser, eller att undersöka betydelsen av exempelvis aspirationer för uppnådd utbildningsnivå utan att ta större hänsyn till samhällsklass, så blir upplägget av en analys som tar sin utgångspunkt i Ambjörnsson arbete med nödvändighet något annorlunda. Ambjörnsson menar ju att skötsamhetskulturen, som är en arbetarklassmentalitet, ökade sannolikheten för uppåtrörlighet. Däremot menar han förstås inte att *alla* i arbetarklassen hade anammat denna mentalitet och resonemanget blir förenligt med det som förs av Lane (1972) om man ser det som att de individer inom arbetarklassklassen som anammat skötsamhetskulturen därmed fick värderingar som mer liknade dem inom mer privilegierade grupper av befolkningen. Samma typ av resonemang kan gälla tilltron till högre utbildning samt föräldrarnas aspirationer för sina barn. D v s, generellt tenderar individer i mer privilegierade samhällsklasser att ha högre tilltro till utbildning och högre utbildnings- och yrkesmässiga aspirationer för sina barn, men skötsamhetskulturen kan, åtminstone under den här studerade perioden, tänkas ha fört med sig stor tilltro till utbildning och höga aspirationer vad gäller barnen även hos dem i arbetarklassen som anammat denna ”mentalitet”.

En stor fördel med det använda datamaterialet är att vi har tillgång till betyg från register. Samtidigt som detta är en viktig tillgång gör det analysen mer komplex. Betygen i sig är ju en mellankommande variabel som både kan tänkas reflektera t ex aspirationer samt påverka dem. Betygen är också snedfördelade med avseende på ursprungsklass, barn från mer privilegierade

⁸ En ny typ av stiganalys, den s.k. Wisconsinmodellen, gjorde att många, speciellt amerikanska forskare, under en period intresserade sig för just denna forskningsfråga.

förhållanden når som regel högre betyg än barn med mindre privilegierat ursprung. Vad gäller övergången till gymnasieval har Erikson och Jonsson (1993) kommit fram till att närmare hälften av sambandet mellan föräldrars klassposition och barnens gymnasieval ”beror på” att barn från olika social bakgrund når olika höga betyg. Skälen till detta är säkert flera och sannolikt till stora delar desamma som till snedrekryteringen som helhet. Förutom just skillnader i aspirationer kan det röra sig om olika möjligheter att få hjälp med skolarbetet, att kunna arbeta ostört med läxor, olika möjligheter att anpassa sig till skolans ”medelklasskultur” (ex Reay 2001). På strukturell nivå kan alltså olikheter i uppnådda betyg tänkas reflektera skillnader i ursprungsmiljön som har att göra med såväl inkomst, som utbildningsnivå och yrkesposition. På individnivå kan skillnader i uppnådd betygsnivå förstås även reflektera en vilja att vara duktig, läsbegåvning och givetvis ett rent intresse för skolarbetet.

DATA

De data som används i denna studie kommer från det s.k. Stockholm Birth Cohort Study.⁹ I detta projekt följdes en kohort individer från födseln tills de blivit 30 år (varav ett urval följdes fram till 32 års ålder). Kohorten definieras som alla individer boende i Storstockholm 1963, och som föddes tio år tidigare, 1953. Kohorten består av 15 117 individer, varav 7 719 är män och 7 398 är kvinnor.

Materialet består av både intervju- och registerdata. 1966, när individerna var 12-13 år, ombads de fylla i ett formulär som distribuerades i skolorna – den s.k. Skolundersökningen. Frågorna berörde en mängd områden såsom t ex attityder till skolan, kamratrelationer, fritidsintressen och planer för framtiden. Ett par år senare intervjuades ett urval av föräldrarna i den s.k. Familjeundersökningen. I de flesta fall var det modern som intervjuades och frågorna gällde bland annat relationen mellan föräldrarna och barnet, föräldrarnas syn på barnuppfostran, deras attityder till samhället i allmänhet och utbildning i synnerhet samt deras önskemål om barnets framtid.

I tillägg till detta finns en mängd registerdata kopplade till materialet, exempelvis i form av betyg. Slutligen distribuerades en postenkät till ett urval av kohorten 1985, då individerna var 32 år gamla.¹⁰ Det huvudsakliga temat för denna enkät var mediekonsumtion, men formuläret innehöll även frågor om utbildning och yrke. När datamaterialet begränsas till dem vars föräldrar deltog i Familjeundersökningen och dem som svarade på postenkäten 1985, uppgår antalet observationer till 2619, varav 1304 är män och 1315 är kvinnor.

Genom att kombinera data från de tre surveyerna samt registerdata över betyg får vi tillgång till en unik samling information av stor relevans för de aktuella frågeställningarna. Genom att kombinera information om ursprungsklass från Familjeundersökningen med information om destinationsklass från undersökningen 1985 kan kohortmedlemmarna klassificeras avseende social rörlighet/icke-rörlighet.

⁹ Den del av datamaterialet som används i denna studie är mer känt som Metropolitundersökningen (se Janson 1995). För närvarande pågår dock ett arbete med att, genom s.k. unikifiering utan identifiering, sammanlänka informationen från detta projekt med registerdata från senare tidpunkter. Den nya samlade databas detta arbete resulterar i har givits namnet Stockholm Birth Cohort Study.

¹⁰ Urvalet var detsamma som i Familjeundersökningen.

OPERATIONELLA DEFINITIONER

I. BEROENDE VARIABEL

Den beroende variabeln är indelad i tre kategorier, både för dem med mindre respektive dem mer privilegierat socialt ursprung. För dem från mindre privilegierade förhållanden skiljer den beroende variabeln på dem som a) som blev socialt uppåttrörliga med hänsyn till såväl utbildningsnivå som yrkesposition, b) dem som inte blev uppåttrörliga, vare sig med hänsyn till utbildningsnivå eller till yrkesposition, samt c) dem som blev "halvt" uppåttrörliga med hänsyn antingen till utbildningsnivå *eller* yrkesposition. Den sistnämnda kategorin kan tänkas vara heterogen och samla dem som t ex nått högre positioner utan utbildning i grunden ¹¹, dem som påbörjat en högre utbildning men hoppat av och sedan fått ett arbete med något lägre kvalifikationskrav, samt dem som genomgått eller genomgår högre utbildning men ännu inte fått in en fot på arbetsmarknaden o s v. I analyserna kommer därför framför allt jämförelser mellan de övriga två grupperna stå i fokus. Samma princip används när det gäller dem som växte upp i mer privilegierade miljöer. Här skiljer den beroende variabeln på dem som a) helt befäste föräldrarnas position, d v s som både studerade på högre nivå och som kom att inta en högre position, b) som inte befäste föräldrarnas position, samt c) dem som "halvt" befäste föräldrarnas position, med avseende på antingen utbildningsnivå eller klassposition. Med hög utbildningsnivå avses att ha bedrivit studier på universitets- el högskolenivå medan hög yrkesposition innebär en högre tjänstemannaposition. ¹²

När det gäller ursprung användes följande definitioner: Mindre privilegierat ursprung har de vars föräldrar a) båda hade lägre grad av utbildning än realskoleexamen resp flickskoleexamen, samt b) enligt den äldre socialgruppsindelningen tillhörde arbetarklassen eller lägre medelklassen. ¹³ Mer privilegierat ursprung har de där a) minst en av föräldrarna har avlagt studentexamen ¹⁴, samt b) minst en av föräldrarna innehar en högre tjänstemannaposition. Antalet observationer bland de med mindre privilegierat ursprung uppgår till 1287, varav 75 klassificeras som uppåttrörliga, 185 som "halvt" uppåttrörliga samt 1026 som ej uppåttrörliga. Motsvarande antal för dem med mer privilegierat ursprung är 431 individer, varav 158 kom att befästa föräldrarnas position, 150 kom att göra det "till hälften" och där 123 individer inte kom att befästa föräldrarnas privilegierade position.

Det bör påpekas att könsfördelningen bland de socialt uppåttrörliga i materialet är mycket ojämn – 54 är män och endast 21 är kvinnor. Åtminstone vad gäller övergången till högre studier vet vi att situationen idag är radikalt annorlunda – idag går en större andel av kvinnor än män vidare till studier på högre nivå (SOU 2000:39). Denna "historiska" ojämlighet medför dock att möjligheterna att göra könsspecifika analyser är mycket begränsade.

¹¹ Richardson (1977) benämner mobilitet utan utbildning i grunden "illegitimate mobility", medan mobilitet med utbildning i botten följaktligen definieras som "legitimate mobility".

¹² Examen från universitet el högskola är alltså inget utbildningskrav och högre tjänstemannaposition definieras som ett yrke inom socialgrupp I.

¹³ D v s socialgrupp 2 samt 3.

¹⁴ Skälet till att studentexamen här används som definition är att andelarna av befolkningen som studerade vid universitet var så liten i denna generation att kategorierna helt enkelt skulle bli för små om en sådan definition användes.

II. OBEROENDE VARIABLER

Skötsamhetskultur: Ett index har konstruerats som avser att mäta grad av skötsamhetskultur hos föräldrarna. Framför allt tar detta index fasta på planeringsdimensionen av skötsamhetskulturen. Indexet är skapat av följande sex frågor: a) ”Tycker Ni om att planera på lång sikt?” b) ”Tror Ni, att det lönar sig att planera för framtiden?” c) ”Tror Ni, att man får ut mera av livet om man alltid tänker sig för?” d) ”Tycker Ni om att spara till en stor sak?” e) ”Tycker Ni om att göra saker som Ni inte har planerat i förväg?” f) ”Tycker Ni, att man lika gärna kan passa på att ha det bra nu som att tänka på att få det bra längre fram?” För varje påstående fanns fem svarsalternativ: 1) ”Ja, absolut”, 2) ”Ja, kanske”, 3) ”Vet ej”, 4) ”Nej, kanske inte”, 5) ”Nej, absolut inte”. Sedan andelarna som svarat ”Vet ej” kodats om till bortfall och svarskategorierna på de fyra förstnämnda påståendena vänts på, summerades indexet samman. Indexet kan anta värden mellan 6-24 och högt värde innebär hög grad av skötsamhetskultur.¹⁵

Attityder till högre utbildning: Föräldrarnas attityder till högre utbildning mäts med två frågor. Den första gäller attityden till teoretiska kunskaper och lyder: ”Lägger skolan för stor vikt vid teoretiska kunskaper och för litet vikt vid praktiska färdigheter?” Fem svarsalternativ fanns: 1) ”Ja, absolut”, 2) ”Ja, i stort sett”, 3) ”Vet inte”, 4) ”Nej, i stort sett inte” samt 5) ”Nej, absolut inte”. Den andra frågan gäller vikten av utbildning för en individs framtidsutsikter och lyder: ”Anser Ni, att man får en säkrare framtid, om man går igenom en högre skola?” Svarsalternativen var desamma som i frågan ovan.

Aspirationer: Till både föräldrarna och barnen själva ställdes dels frågan om inställning till att gå vidare till gymnasiestudier¹⁶, dels om vilket yrke man ville (att barnet skulle) satsa på. Genom att samma frågor alltså ställts till föräldrar och barn, kan vi konstanthålla för barnets preferenser och undersöka om föräldrarnas önskemål tycks ha ett direkt samband med det senare utfallet.¹⁷ I de multivariata analyserna kommer de båda variablerna att slå samman så att ett kombinerat mått på utbildnings- och yrkesaspirationer genereras. Samtidigt kan vi konstanthålla för betyg, då dessa alltså finns tillgängliga från register.

Prestationsförväntningar: En samling frågor finns som möjliggör fokus på sambandet mellan å ena sidan föräldrarnas såväl *uttalade* som av barnen *upplevda* prestationsförväntningar och å andra sidan sannolikheten att bli socialt uppåtrörlig/befästa en privilegierad position. Frågorna, som med lite olika formuleringar ställdes till såväl barnen själva som till föräldrarna, gällde hur man ville (att barnet skulle) bli ihågkommet av sina klasskamrater. Frågorna löd: a) ”Hur skulle Ni helst vilja att Er dotters/sons klasskamrater kom ihåg henne/honom?” b) ”Hur skulle du helst vilja bli ihågkommen av dina klasskamrater?” c) ”Hur tror du att de där hemma skulle vilja att dina klasskamrater kom ihåg dig?” Svarsalternativen för frågorna löd: 1) ”Som en som var duktig i skolan”, 2) ”Som en som var duktig i idrott”, 3) ”Som en som var omtyckt i klassen”, 4) ”Som en som var ledare bland kamraterna”. Svarsalternativet ”som en som var duktig i skolan” används här som ett mått på prestationsförväntningar. Föräldrarnas svar och barnens svar på hur de själva vill bli ihågkomna utgör mått på *uttalade* prestationsförväntningar, medan barnens svar om hur de

¹⁵ En faktoranalys (principal component med varimax rotation) resulterar i en faktor. Förklarad varians: 32%. Reliabilitet enligt Cronbachs alfa: .56

¹⁶ Notera att det här alltså rör sig om övergång till gymnasiestudier, medan utfallsvariabeln tar fasta på studier på universitets- eller högskolenivå. Frågan om preferenser för det senare ställdes dock inte.

¹⁷ Vad gäller övergång till gymnasiet löd de exakta frågeformuleringarna som följer: Vill Ni, att han/hon skall försöka gå igenom gymnasiet? 1) Ja, absolut, 2) Ja, i stort sett, 3) Vet inte, 4) Nej, i stort sett inte 5) Nej, absolut inte. Respektive: Tänker du så småningom söka in på gymnasium? 1) Ja, 2) Nej, 3) Vet inte. Svarsalternativen för föräldrarna slogs samman till ett positivt (1+2), ett negativt (4+5) samt ett för dem som inte tagit ställning (3). Vad gäller yrkesaspirationer löd frågorna (med öppna svarsalternativ): Vad skulle ni helst vilja att han/hon blev? Respektive: Vilket yrke satsar du på att komma till så småningom?

tror att föräldrarna vill att de blir ihågkomna används som mått på *upplevda* prestationsförväntningar.

RESULTAT

När det gäller de två första faktorerna av intresse för denna studie, grad av skötsamhetskultur och attityder till högre utbildning, har frågor endast ställts till föräldrarna. Här redovisas därför resultaten enbart i form av bivariata analyser. När det gäller aspirationer och prestationsförväntningar ställdes dock frågorna till både föräldrar och barn, varför multivariat analys är lämpligt. I sådana analyser kan då också kontrolleras för barnets betyg i årskurs nio.

Inledningsvis analyseras grad av skötsamhetskultur och jämförelser görs såväl inom gruppen med mindre privilegierat ursprung och olika destinationer som mellan grupperna med olika socialt ursprung. I analysen jämförs medelvärden för indexet och F-kvoten för relationen mellan inom- resp mellangrupsvariationen beräknas. Som framgår av *Tabell 1* ger föräldrarna till de blivande klassresenärerna uttryck för en högre grad av skötsamhetskultur än övriga föräldrar i mindre privilegierade samhällspositioner. Skillnaden är inte uppseendeväckande stor, men resultatet är signifikant på mindre än fem procents nivå.

Av *Tabell 2* framgår motsvarande medelvärden för dem med mer privilegierad samhällsposition. Högst grad av skötsamhetskultur finns i hemmen där barnen till hälften kom att befästa föräldrarnas position följt av hemmen där barnen helt befäste positionen. Skillnaden mellan dessa båda och dem där barnen inte kom att befästa positionen är även den signifikant på fem procents nivå. Planeringsdimensionen av skötsamhetskulturen tycks alltså vara relaterad till övergång till högre studier och framtida innehav av en högre yrkesposition för barn från såväl mindre som mer privilegierade hemförhållanden. Likväl är den mest intressanta jämförelsen nog ändå den mellan de båda tabellerna. Som synes är planeringsdimensionen av skötsamhetskulturen mest framträdande hos de blivande klassresenärerna, även när man jämför med de mer privilegierade grupperna. I själva verket är graden av skötsamhetskultur lika hög bland föräldrarna till de barn som inte kom att bli uppåtrörliga som bland dem i mer privilegierad position där barnen kom att befästa föräldrarnas höga position.

I *Tabell 3* och *4* redovisas attityder till högre utbildning bland föräldrarna uppdelat på deras samhällsposition och barnets (framtida) destination. Signifikans beräknas med chi-två. Som framgår av *Tabell 3* är de blivande klassresenärernas föräldrar betydligt mer positivt inställda till teoretiska kunskaper än föräldrarna till de barn som inte blev uppåtrörliga. Skillnaderna är i hög grad signifikanta. Samma mönster återfinns bland dem i mer privilegierade samhällspositioner, även om skillnaderna här är något mindre och signifikanta först på fem procents nivå. Andelen som är positiv till teoretiska kunskaper är vidare högre bland de högutbildade föräldrarna i socialgrupp I än bland klassresenärernas föräldrar – 79 procent av de förstnämnda är positiva till teoretiska kunskaper jämfört med 64 procent av de senare. Klassresenärernas föräldrar är dock snarare i högre grad osäkra än negativa – 23 procent uppger att de inte vet om skolan fäster för stor vikt vid teoretiska kunskaper på bekostnad av praktiska (jämfört med 11 procent av de högutbildade föräldrarna i socialgrupp I). Att föräldrar som själva har gått igenom högre utbildning finner det lättare att ha en uppfattning i frågan är inte förvånande.

Svarsfördelningen på frågan om huruvida man får en säkrare framtid om man går genom en högre utbildning var relativt sned – majoriteten ställde sig i någon mån bakom påståendet. I *Tabell 4* skiljs därför endast ut de som svarat ”Ja, absolut” på frågan från övriga. Här framträder ett intressant mönster i det att klassresenärernas föräldrar är de allra mest övertygade om att framtiden blir säkrare med högre utbildning – hela 81 procent av dessa har svarat ”Ja, absolut” på påståendet. Motsvarande andel bland föräldrarna till dem som kom att

befästa en privilegierad position är 71 procent. Av föräldrarna till dem med mindre privilegierat ursprung som inte kom att göra en klassresa anser 61 procent att framtiden absolut blir säkrare om man går igenom högre utbildning. Skillnaden mellan dessa och de blivande klassresenärernas föräldrar är i hög grad signifikant. Slutligen har 64 procent av föräldrarna i mer privilegierade positioner vars barn inte kom att befästa positionen svarat ”Ja, absolut” på frågan. Skillnaden mellan dessa och föräldrarna till barnen som kom att befästa en hög position är inte signifikant.

I den multivariata analysen av aspirationernas samband med barnets destination kommer som tidigare nämnts en fråga om utbildning och en fråga om framtida yrkesposition att slås samman till ett kombinerat mått. Frekvensfördelningar för dessa variabler var för sig, uppdelat på samma grupper med avseende på ursprung och destination, redovisas i appendix. Även frekvensfördelningar för måtten på prestationsförväntningar återfinns där. Separata regressionsanalyser har genomförts för barn med olika socialt ursprung och i *Tabell 5* redovisas resultatet av en multinominell logistisk regressionsanalys av aspirationernas (föräldrarnas och barnens egna) betydelse för sannolikheten att barnet skall bli socialt uppåtrörligt. Analysen inkluderar därmed endast dem från mindre privilegierade förhållanden och referenskategori för den beroende variabeln är ”ej socialt uppåtrörlig”. Som tidigare nämnts är kategorin ”halvt socialt uppåtrörlig” heterogen och störst vikt kommer därför att läggas vid jämförelsen mellan socialt uppåtrörliga och icke uppåtrörliga.

I den första modellen ingår, förutom kontrollvariabeln kön, mått på barnets egna och föräldrarnas aspirationer. Samtliga variabler har ett starkt samband med sannolikheten att barnet skall göra en klassresa. Som nämndes tidigare finns en kraftig ojämlikhet med avseende på kön – sannolikheten att flickor gjorde en klassresa var betydligt mindre än den för pojkar vid denna tid. Vad gäller de egentliga undersökningsvariablerna i denna analys, aspirationerna, framgår av modellen att både barnets egna och föräldrarnas aspirationer har av varandra oberoende och signifikanta effekter på den beroende variabeln. Det mest intressanta med detta resultat är alltså att oavsett barnets egna aspirationer, har föräldrarnas aspirationer en signifikant påverkan på barnets senare utbildnings- och yrkesval. I modell 2 inkluderas även barnets betyg i årskurs nio som kontrollvariabel – det är ju rimligt att tänka sig att aspirationerna i någon mån anpassas efter barnets prestationer i skolan. Detta tycks också i viss mån vara fallet, speciellt vad gäller föräldrarnas aspirationer där sambandet med den beroende variabeln försvagas något. Det är dock fortfarande signifikant på 5 procents nivå. Sambandet mellan barnets egna aspirationer och det senare utfallet påverkas mindre av att betyg introduceras i modellen.

I *Tabell 6* visas motsvarande analys för dem med mer privilegierat ursprung. Effekterna är här överlag svagare och värt att notera är att kön inte spelar någon roll för sannolikheten att befästa en hög position. I modell 1, där hänsyn inte tas till betyg, finns signifikanta och positiva samband såväl mellan barnens egna som föräldrarnas aspirationer och sannolikheten att barnet skall komma att befästa ursprungsfamiljens position. När betyg läggs in i modell 2 försvagas dock dessa samband relativt kraftigt, så att barnets egna aspirationer inte längre har något samband med utfallet medan föräldrarnas aspirationer för barnet endast är signifikant på 10 procents nivå.

Slutligen i *Tabell 7* och *8* visas analyserna av sambandet mellan prestationsförväntningar och sannolikheten att barnet skall göra en klassresa respektive skall befästa en privilegierad position. Av *Tabell 7* framgår att barnets egna eller föräldrarnas uttalade prestationsförväntningar inte har något samband med den beroende variabeln. Däremot finns ett signifikant och positivt samband mellan upplevda prestationsförväntningar och sannolikheten att bli socialt uppåtrörlig. En signifikant större andel av de blivande klassresenärerna upplevde alltså prestationsförväntningar från föräldrarna.

I *Tabell 8* visas motsvarande resultat för dem med mer privilegierat ursprung. Här har de egna prestationsförväntningarna ett visst positivt samband med utfallet, även om resultatet bara är signifikant på 10 procents nivå. Föräldrarnas uttalade prestationsförväntningar samvarierar inte heller här med den beroende variabeln. Vad gäller upplevda prestationsförväntningar slutligen, finns dock ett samband med sannolikheten att befästa föräldrarnas position. Intressant nog är detta samband dock *negativt*, d v s upplevda prestationsförväntningar är bland barnen med mer privilegierat ursprung kopplat till en *mindre* sannolikhet att befästa föräldrarnas position.

Av *Tabell III* i appendix framgår också att nivåskillnaderna i upplevda prestationsförväntningar är relativt kraftiga mellan de från olika ursprung som kom att övergå till högre utbildning och inta en hög yrkesposition – medan 56 procent av klassresenärerna upplevde prestationsförväntningar från sina föräldrar var motsvarande andel bland dem som kom att befästa föräldrarnas position 33.5 procent.

ANALYS

Denna studie tog sin utgångspunkt i en självbiografisk fallstudie och syftet var att undersöka vilka kunskaper om drivkrafter bakom klassresan som kunde nås genom att belysa kvantitativa och longitudinella intervjudata med denna berättelse och de centrala begreppen i den. Relaterade arbeten inom den kvantitativa traditionen diskuterades också liksom skillnader mellan olika typer av forskningstraditioner när det gäller betoning av kontextualisering respektive generalisering. En utgångspunkt i studien var att samma faktorer inte behövde påverka sannolikheten att gå vidare till högre utbildning och inta en högre position i yrkeshierarkin på samma sätt för barn från olika socialt ursprung. De bi- och multivariata analyserna gjordes genom att ett antal centrala begrepp plockades ut ur Ambjörnssons berättelse varpå separata analyser genomfördes för barn från mindre respektive mer privilegierat ursprung.

Inledningsvis analyserades sambandet mellan föräldrarnas grad av skötsamhetskultur och barnens sannolikhet att bli klassresenärer/befästa en hög position. Det var framför allt planeringsdimensionen av skötsamhetskulturen som kunde undersökas, detta med hjälp av ett summerat index av sex frågor. Det visade sig att graden av skötsamhetskultur var positivt relaterad till sannolikheten att barnet skulle gå vidare till högre studier och så småningom inta en högre position i yrkeshierarkin oavsett ursprungsmiljö. Dock visade det sig också att graden av skötsamhetskultur var allra högst hos de blivande klassresenärernas föräldrar. Detta är i och för sig inte förvånande utifrån Ambjörnssons perspektiv enligt vilket ju skötsamhetskulturen var en mentalitet som utvecklades just inom delar av arbetarklassen (med närhet till nykterhets- och fackföreningsrörelsen). Däremot är resultatet mer anmärkningsvärt utifrån Lanes (1972) resonemang om att olika yrkespositioner medför olika inställningar till nyttan av planering och att detta i viss mån skulle kunna förklara graden av snedrekrytering. Enligt Lane (ibid.) lönar sig långsiktig planering helt enkelt i mindre grad för dem i arbetarpositioner, detta eftersom den lönemässiga toppen ofta nås ganska tidigt i yrkeslivet och eftersom utslitnings- olycks- och arbetslöshetsriskerna är större inom sådana yrken än inom högre tjänstemannayrken. Mot Lanes (ibid.) resonemang kan man kanske invända att planering tvärtom kan vara viktigare för den som har begränsade resurser att röra sig med, än för den som lever under mer privilegierade förhållanden.

Därpå undersöktes föräldrarnas attityder till högre utbildning. Detta gjordes med två frågor varav den första gällde föräldrarnas inställning till vikten av teoretiska kunskaper. En positiv inställning till teoretiska kunskaper hos föräldrarna var relaterad till en högre sannolikhet att barnet skulle gå vidare till högre studier och inta en privilegierad yrkesposition oavsett

ursprungsmiljö. Jämförelsevis mellan grupperna med olika position var dock föräldrarna i mer privilegierad position mer positivt inställda till teoretiska kunskaper än föräldrarna med lägre utbildningsnivå och lägre position i yrkeshierarkin. I första hand var dock de senare snarare mer osäkra än negativa till teoretiska kunskaper. Att föräldrar som själva har högre utbildning lättare bildar sig en uppfattning i frågan om i vilken mån skolan skall lära ut teoretiska respektive praktiska kunskaper är, som tidigare nämnts, ganska väntat. Innehav av större mängder kulturellt kapital kan bland annat tänkas innebära såväl större reella möjligheter som högre tilltro till den egna förmågan att bedöma innehållet i den utbildning som bedrivs.

Den andra frågan om attityder till utbildning gällde huruvida föräldrarna uppfattade att man får en säkrare framtid om man går igenom en högre utbildning. Bland föräldrarna i mer privilegierade positioner fanns endast små skillnader som inte var statistiskt signifikanta. I den andra föräldragruppen fanns dock större (och statistiskt signifikanta) skillnader och klart mest benägna att anse att högre utbildning ger en säkrare framtid var de blivande klassresenärernas föräldrar. Deras tilltro till vikten av högre utbildning var i själva verket störst av alla och hela 81 procent av de blivande klassresenärernas föräldrar var helt övertygade om att hög utbildning gav en säkrare framtid. Detta stämmer väl överens med Ambjörnssons berättelse – han framhåller tilltron till bildning och utbildning som väldigt framträdande bland skötsamhetskulturens företrädare decennierna efter andra världskriget. Med utbildningens hjälp kunde man gå en bättre framtid till mötes. Kanske kunde t o m frukterna av utbildning ses som ännu rikare bland dem som inte själva haft möjlighet att tillägna sig dem – kanske finns en större sannolikhet att tankar av närmast utopisk karaktär har lättare att formuleras under sådana omständigheter. Att utbildning för de mindre privilegierade också var ett sätt att nedmontera klassamhället kan också tänkas påverka denna inställning.

När det gällde de två övriga faktorerna i fokus, aspirationer och prestationsförväntningar, ställdes frågor till såväl föräldrar som barn varför betydelsen av den ena partens inställning kunde undersökas medan den andra hölls konstant. Barnets betyg i årskurs nio kunde också adderas till den multivariata modellen.

Aspirationer mättes med ett kombinerat mått om såväl utbildnings- som yrkesaspirationer. Både föräldrarnas och barnets egna aspirationer hade signifikant påverkan på det senare utfallet och detta gällde både för dem från mer och för dem från mindre privilegierade förhållanden. Vissa skillnader mellan de båda urvalsgrupperna uppstod dock när barnets betyg i årskurs nio lades in som en kontrollfaktor i modellen. Som väntat hade betygen ett starkt positivt samband med sannolikheten att göra en klassresa respektive att befästa en hög position. Det som skiljde modellerna åt var att effekterna av föräldrarnas och barnets egna aspirationer försvagades i olika grad när betyg introducerades. Medan effekterna av såväl barnets egna som föräldrarnas aspirationer fortfarande hade ett samband signifikant på mindre än fem procents nivå med den beroende variabeln för dem från mindre privilegierade positioner, försvann effekten av barnets egna aspirationer helt medan den av föräldrarnas försvagades (och endast var signifikant på 10 procents nivå) för dem från mer privilegierade förhållanden. Man kan tänka sig minst två alternativa tolkningar till dessa resultat: för det första skulle resultaten kunna spegla att föräldrar och barn i mer privilegierade positioner i större utsträckning formerar sina aspirationer utifrån barnets betygsnivå. Å andra sidan kan man föreställa sig att föräldrar som själva har en högre utbildningsnivå har större möjlighet att konkret stödja barnet i skolarbetet. I en studie av Alm (2005) visades att föräldrarnas konkreta engagemang i barnets skolgång genom exempelvis läxförhör var större bland mer högt utbildade föräldrar. Studien visade också på ett samband mellan sådant engagemang och sannolikheten att barnet skulle gå vidare till högre studier och så småningom inta en högre position i yrkeshierarkin. På detta sätt kan man tänka sig att föräldrar i mer privilegierade positioner som har höga aspirationer för sina barn också har en större möjlighet att stödja dem i skolarbetet och därmed positivt påverka barnets betygsnivå.

I appendix redovisas frekvensfördelningar för måtten på utbildnings- respektive yrkesaspirationer var för sig. För den enskilda frågan om övergång till gymnasium framkommer en mycket stor skillnad mellan olika grupper av såväl föräldrar som barn. Ingen av de blivande klassresenärernas föräldrar var negativa till gymnasiestudier jämfört med 37.4 procent av föräldrarna till de barn som inte kom att göra en klassresa. Motsvarande andelar för barnen själva är 1.4 procent (blivande klassresenärer) respektive 22.5 procent (av dem som inte kom att göra en klassresa). De föräldrar som själva har gått igenom högre utbildning är i genomsnitt mer positiva till gymnasieutbildning för barnen än föräldrarna med lägre utbildningsnivå. Variationen är här större hos barnen själva och uttrycker sig snarare i termer av tveksamhet än klart negativt ställningstagande. Hela 37.8 procent av de barn som inte kom att befästa föräldrarnas position var tveksamma till gymnasiestudier jämfört med 3.3 procent av deras föräldrar. En något större andel av dessa föräldrar var dock klart negativa – 9.7 procent mot 2.7 procent av deras barn. Sammanfattningsvis har barnens egna aspirationer ett något starkare samband med utfallet vad gäller barn från mer privilegierade förhållanden, medan föräldrarnas önskningskorrelerar något högre med utfallet bland dem med mindre privilegierad position.

Den andra frågan i det kombinerade måttet gällde specifika yrkesplaner/önskningsplaner. Som man kan vänta sig är föräldrarna mindre benägna att nämna ett specifikt yrke än barnen själva. Variationerna är inte så stora mellan de olika föräldragrupperna, men benägenheten är i snitt något mindre bland föräldrarna i mindre privilegierade positioner än bland föräldrarna med högre utbildning och högre yrkesposition. Omvänt förhållande gäller bland barnen själva men skillnaderna är små. I genomsnitt är det runt 55 procent av föräldrarna och 20 procent av barnen som inte angett något önskeyrke. I tabellen finns också angivet andelar som uppgett ett yrke inom socialgrupp III och noterbart är att ingen av de blivande klassresenärernas föräldrar angett ett sådant yrke. Motsvarande andel för föräldrarna till de barn som inte blev uppåtrörliga är dock också ganska liten, 10 procent. Bland barnen själva har 5.3 procent (blivande klassresenärer) respektive 19.9 procent (bland dem som inte blev uppåtrörliga) angett ett önskeyrke inom socialgrupp III.

Föräldrarna med högre utbildning som själva har en yrkesposition inom socialgrupp I är betydligt mer benägna än föräldrarna i mindre privilegierade positioner att ange ett önskeyrke inom socialgrupp I. Av föräldrarna till dem som kom att befästa familjens position angav 38 procent ett sådant yrke, jämfört med endast 16 procent av de blivande klassresenärernas föräldrar. En större andel av de blivande klassresenärernas föräldrar som angav ett yrke valde istället ett inom socialgrupp II (ej i tabell). De blivande klassresenärerna själva var dock mer benägna att sikta mot ett yrke inom socialgrupp I – 32 procent angav ett sådant yrke. Motsvarande andel bland de barn som kom att befästa en hög position var dock än högre – 41 procent. Sammanfattningsvis kan man konstatera att föräldrarna överlag hade mer ”modesta” yrkesplaner än barnen själva, men att föräldrar som själva hade ett yrke inom socialgrupp I också var mer benägna än föräldrar i mindre privilegierade yrkespositioner att se även sina barn inta sådana positioner. De blivande klassresenärernas föräldrar var dock klart mer benägna än övriga föräldrar i mindre privilegierade positioner att ange ett önskeyrke inom social grupp I för sina barn. Och tillsammans med de mycket markerade preferenserna för att barnen skulle gå vidare till gymnasiet skiljer dessa föräldrar ytterligare ut sig från övriga föräldrar i samma position vars barn inte kom att göra en klassresa.

Slutligen undersöktes upplevda och uttalade prestationsförväntningar och dessas eventuella samband med sannolikheten att bli klassresenär/befästa en privilegierad position. Ambjörnsson beskriver hur föräldrarnas förväntningar på honom gjorde honom till något av ett projekt i deras ögon och han upplevde det som att han under i tonåren snarare älskades för den han kunde bli än den han var. När separata analyser av prestationsförväntningar gjordes för de olika grupperna med hänsyn till socialt ursprung framkom intressanta resultat vad

gäller just av barnen upplevda prestationsförväntningar från föräldrarnas sida. De barn som senare kom att bli klassresenärer upplevde signifikant högre prestationsförväntningar från sina föräldrar än övriga barn med mindre privilegierat ursprung. Upplevda prestationsförväntningar samvarierade också med sannolikheten att befästa en hög position för barnen med mer privilegierat ursprung, men här var sambandet istället negativt, dvs de barn som upplevde höga prestationskrav från föräldrarna kom i lägre grad än övriga att gå vidare till högre utbildning och inta en högre position i yrkeshierarkin. Kanske kan detta samband förstås som ett uttryck för någon form av revolt mot det som föräldragenerationen står för och förväntar sig av sina barn att upprätthålla. Att följa i föräldrarnas fotspår, speciellt om dessa har förväntningar på att man ska göra så, tillhör kanske inte de stora lockelserna under ungdomstiden. En sådan väg blir däremot kanske mer tilltalande om beslutet upplevs som ens eget. Utifrån Ambjörnsson kan resultaten också förstås som att prestationsförväntningarna får extra tyngd hos dem från mindre privilegierade förhållanden, då den blivande klassresenären inte bara bär upp den egna familjens sociala ambitioner, utan även klassens. Med Ambjörnssons ord var ju högre utbildning för barnen vägen att rasera klassamhället.

När man ser till frekvensfördelningarna för variablerna (i appendix) framkommer mycket stora nivåskillnader överlag mellan de av föräldrarna uttalade prestationsförväntningarna och de av barnen upplevda förväntningarna från föräldrarnas sida. Huruvida detta speglar social-önskvärdhets-bias i föräldrarnas svar eller mindre rättvisande tolkningar från barnens sida är förstått svårt att avgöra. Ambjörnsson påpekar ju dock att de förväntningar han tydligt kände av snarare var just outtalade än tydligt specificerade och artikulera och detta skulle kunna vara fallet även för de här intervjuade ungdomarna.

Sammanfattningsvis har studien visat på såväl likheter som skillnader mellan barn från olika socialt ursprung när det gäller faktorer som samvarierar med sannolikheten att gå vidare till högre utbildning och inta högre positioner i yrkeshierarkin. Genom att ta utgångspunkt i Ambjörnssons självbiografiska essä om klassresan och komplettera med tidigare studier inom den kvantitativa traditionen kunde resultaten tolkas. Förhoppningsvis har studien gett ett exempel på hur kunskap producerad inom ramen för olika vetenskapsideal kan föras samman och ge upphov till ytterligare ny kunskap. Fyra ögon ser mer än två.

AVSLUTNING

Ambjörnssons berättelse är idéhistoriskt förankrad och de data som använts i studien är i viss mån socialhistoriska. Avslutningsvis vill jag därför kort återkomma till frågan om resultatens generaliserbarhet. För att börja med den tidsmässiga aspekten kan man förstås bara spekulera i huruvida vi skulle få liknande resultat på färskare data. Även om högre utbildning förmodligen har varit i högre grad formellt möjligt för föräldrarna till senare generationers arbetarklassbarn, så kvarstår fortfarande en kraftig snedrekrytering till högre utbildning. Att det skulle finnas önsknings även hos senare generationers arbetarklassföräldrar att deras barn skulle uppfylla eventuella utbildnings- och yrkesdrömmar de inte själva kom att göra är inte orimligt. Däremot skulle förmodligen andra teoretiska begrepp än skötsamhetskultur och fullbordande av modernitet behöva användas för att tolka sådana resultat på nyare data.

Till sist några ord om den rumsliga dimensionen, vilken inte tidigare diskuterats. I datamaterialet som här använts ingår endast individer boende i Storstockholmsområdet vid 1960-talets mitt. Kan dessa vara representativa även för andra delar av landet? Den geografiska faktorns betydelse för social snedrekrytering har minskat i takt med ökad urbanisering, utbyggd infrastruktur och etablering av universitet och högskolor även till något mindre städer. Dock utgör avståndet till närmsta högskola eller universitet fortfarande åtminstone i teorin en faktor av betydelse för sannolikheten för övergång till högre studier.

Och med tanke på att det här använda materialet har några år på nacken, kan vi inte utan vidare anta att resultaten är generaliserbara till andra delar av landet.

TABELLER

Tabell 1: Grad av skötsamhetskultur i olika grupper med hänsyn till barnens senare klassmässiga destination. Endast de från mindre privilegierat ursprung. Medelvärden och ANOVA.

Destination	Medelvärde	Std. avv.
Socialt uppåtrörlig	17.4	3.06
Ej socialt uppåtrörlig	16.1	3.59
”Halvt” uppåtrörlig	16.0	3.49
Summa kvadrerad mellangrupsvariation: (d.f)	93.6 (2)	
Summa kvadrerad inomgrupsvariation: (d.f)	11337.2 (902)	
F-kvot:	3.7 p= .025	

Tabell 2: Grad av skötsamhetskultur i olika grupper med hänsyn till barnens senare klassmässiga destination. Endast de från mer privilegierat ursprung. Medelvärden och ANOVA.

Destination	Medelvärde	Std. avv.
Befäster föräldrars position	15.9	3.06
Befäster ej föräldrars position	15.0	3.59
Befäster "halvt" föräldrars position	16.3	
Summa kvadrerad mellangrupsvariation: (d.f)	83.74 (2)	
Summa kvadrerad inomgrupsvariation: (d.f)	3861.3 (314)	
F-kvot:	3.38 p= .035	

Tabell 3: Föräldrarnas inställning till vikten av teoretiska kunskaper. Uppdelat på olika grupper med hänsyn till barnens sociala ursprung och destination.

	Positiv till teoretiska kunskaper	Negativ till teoretiska kunskaper	Tveksam till teoretiska kunskaper
Från mindre privilegierade förhållanden:			
Socialt uppåtrörlig	64.0	13.3	22.7
Ej uppåtrörlig	39.6	26.2	34.1
"Halvt" uppåtrörlig	56.2	25.4	18.4
Chi-två: 33.5 (p< .000)			
Från mer privilegierade förhållanden:			
Befäster föräldrars position	79.1	9.5	11.4
Befäster ej föräldrars position	63.4	14.6	22.0
Befäster "halvt" föräldrars position	68.2	17.9	13.9
Chi-två: 11.5 (p= .02)			

Tabell 4: Andel som anger att man "absolut" får en säkrare framtid om man genomgår en högre utbildning:

Från mindre privilegierade förhållanden:	
Socialt uppåttrörlig	81.6
Ej uppåttrörlig	61.2
"Halvt" uppåttrörlig	71.5
Chi-två: 19.3 (p> .000)	
Från mer privilegierade förhållanden:	
Befäster föräldrars position	70.9
Befäster ej föräldrars position	64.2
Befäster "halvt" föräldrars position	69.3
Chi-två: 1.50 (ej sign.)	

Tabell 5: Multinominell logistisk regression av aspirationernas (föräldrarnas och barnens egna) betydelse för sannolikhet att övergå till högre utbildning och inta yrkesposition i socialgrupp I. Endast de från mindre privilegierat ursprung. Baskategori=ej socialt uppåttrörlig. Koefficienter, standardfel (inom parentes) samt relativ risk kvot.

	Socialt uppåttrörlig			
	Koeff. (std. fel)	Modell 1 RRK	Koeff. (std. fel)	Modell 2 RRK
Kön (kvinna)	-.95*** (.27)	0.38	-1.12*** (.33)	0.33
Aspiration på uppåttrörlighet – barnets egen	1.68*** (.30)	5.38	1.39*** (.34)	4.02
Aspiration på uppåttrörlighet - föräldrarnas	1.37*** (.38)	3.92	.97* (.41)	2.64
Betyg, årskurs 9			.02*** (.002)	
	"Halvt" socialt uppåttrörlig			
	Koeff. (std. fel)	Modell 1 RRK	Koeff. (std. fel)	Modell 2 RRK
Kön (kvinna)	.37* (.16)	1.45	.24 (.17)	1.27
Aspiration på uppåttrörlighet – barnets egen	.97*** (.27)	2.65	.78** (.28)	2.19
Aspiration på uppåttrörlighet – föräldrarna	.86** (.32)	2.36	.65* (.33)	1.92
Betyg, årskurs 9			.01*** (.001)	
Modellens chi-två (d.f)	78.9*** (6)		247.2*** (8)	
-2LL	70.85		739.77	
	(*)=p< .10 **=p< .05 ***=p< .01 ****=p< .001			

Tabell 6: Multinominell logistisk regression av aspirationernas (föräldrarnas och barnens egna) betydelse för sannolikhet att befästa föräldrarnas position. Endast de från mer privilegierat ursprung. Baskategori=befäster ej föräldrarnas position. Koefficienter, standardfel (inom parentes) samt relativ risk kvot.

	Befäster föräldrarnas position			
	Koeff. (<i>std. fel</i>)	Modell 1 RRK	Koeff. (<i>std. fel</i>)	Modell 2 RRK
Kön (kvinna)	.04 (.25)	1.04	-.01 (.30)	.96
Aspiration på uppåtrörlighet – barnets egen	.91** (.29)	2.48	.40 (.34)	1.49
Aspiration på uppåtrörlighet – föräldrarnas	.75** (.29)	2.12	.62(*) (.35)	1.86
Betyg, årskurs 9			.03*** (.003)	
	Befäster "halvt" föräldrarnas position			
	Koeff. (<i>std. fel</i>)	Modell 1 RRK	Koeff. (<i>std. fel</i>)	Modell 2 RRK
Kön (kvinna)	.58* (.25)	1.78	.54* (.28)	1.73
Aspiration på uppåtrörlighet – barnets egen	.54(*) (.30)	1.71	.15 (.33)	1.16
Aspiration på uppåtrörlighet – föräldrarna	.45 (.30)	1.56	.33 (.33)	1.39
Betyg, årskurs 9			.015*** (.002)	
Modellens chi-två (<i>d.f</i>)	28.59*** (6)		153.5*** (8)	
-2LL	68.90		602.41	
	(*)=p< .10	*=p< .05	**=p< .01	***=p< .001

Tabell 7: Multinominell logistisk regression av prestationsförväntningars (föräldrarnas uttalade och barnens egna uttalade och upplevda) betydelse för sannolikhet att övergå till högre utbildning och inta yrkesposition i socialgrupp I. Endast de från mindre privilegierat ursprung. Baskategori=ej socialt uppåtrörlig. Koefficienter, standardfel (inom parentes) samt relativ risk kvot (RRK).

Socialt uppåtrörliga			
	Koeff.	Std. fel	RRK
Kön (kvinna)	-.91**	.27	.40
Egna prestationsförväntningar	-.25	.36	.78
Föräldrars uttalade prestationsförväntningar	.20	.40	1.22
Av barnen upplevda prestationsförväntningar	.54*	.25	1.71
"Halvt" socialt uppåtrörliga			
	Koeff.	Std. fel	RRK
Kön (kvinna)	.36*	.16	1.44
Egna prestationsförväntningar	.04	.25	1.04
Föräldrars uttalade prestationsförväntningar	-.14	.30	.87
Av barnen upplevda prestationsförväntningar	.12	.17	1.13
Modellens chi-två (d.f)	26.1** (8)		
-2LL	99.9		
(*)=p< .10 *=p< .05 **=p< .01 ***=p< .001			

Tabell 8: Multinominell logistisk regression av prestationsförväntningars (föräldrarnas uttalade och barnens egna uttalade och upplevda) betydelse för sannolikhet att befästa föräldrarnas position. Endast de från mer privilegierat ursprung. Baskategori=befäster ej föräldrarnas position. Koefficienter, standardfel (inom parentes) samt relativ risk kvot (RRK).

Befäster föräldrarnas position			
	Koeff.	Std. fel	RRK
Kön (kvinna)	-.14	.25	.87
Egna prestationsförväntningar	.83(*)	.46	2.29
Föräldrars uttalade prestationsförväntningar	.81	.60	2.25
Av barnen upplevda prestationsförväntningar	-.69**	.27	.50
Befäster "halvt" föräldrarnas position			
	Koeff.	Std. fel	RRK
Kön (kvinna)	.56*	.25	1.74
Egna prestationsförväntningar	.89*	.45	2.44
Föräldrars uttalade prestationsförväntningar	.50	.63	1.65
Av barnen upplevda prestationsförväntningar	-.13	.26	.88
Modellens chi-två (d.f)	21.3** (8)		
-2LL	89.95		
(*)=p< .10 *=p< .05 **=p< .01 ***=p< .001			

LITTERATURFÖRTECKNING

- Ahrne, G, Roman, C och Franzén, M (1996). *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. Göteborg: Korpen.
- Alexander, K. L, Eckland, B. K, and Griffin, L, J (1975). "The Wisconsin Model of Socioeconomic Achievement: A replication." *American Journal of Sociology*, 81, 324-342.
- Alm, S (2005) "Born to Run? The Importance of Cultural and Social Capital for Upward Mobility." I Carroll, E och Eriksson, L (red.), *Welfare Politics Cross-Examined: Eclecticist Analytical Perspectives on Sweden and on the Developed World*. Amsterdam: Aksant Academic Publishers.
- Ambjörnsson, R (1988). *Den skötsamme arbetaren*. Stockholm: Carlssons.
- Ambjörnsson, R (1996) *Mitt förnamn är Ronny*. Stockholm: Bonnier Alba Essä.
- Andersson, L-G, Erikson, R och Wärneryd, B (1981). "Att beskriva den sociala strukturen. Utvärdering av 1974 års förslag till socioekonomisk indelning". *Statistisk tidskrift*, nr 1.
- Bell, D (1973) *The Coming of Post-industrial Society*. New York: Basic Books.
- Bergryd, U, Boalt, G och Janson, C-G (1988). "Selection to Higher Education. A Comparison between Two Stockholm Cohorts." I *Project Metropolitan, Research Notes*. Arbetsrapport nr 22. Stockholm: Sociologiska Institution, Stockholms Universitet.
- Davies, M och Kandel D. B (1981). "Parental and Peer Influences on Adolescents' Educational Plans: Some Further Evidence." *American Journal of Sociology*, XXXX XXXX.
- Duncan, O. D, Haller, A. O och Portes, A (1968). "Peer Influences on Aspirations: A Reinterpretation." *American Journal of Sociology*, 74, 119-137.
- Erikson, R och Goldthorpe, J. H (1992). *The Constant Flux*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, R och Jonsson, J. O (1993). *Ursprung och utbildning*. SOU 1993: 85.
- Erikson, R och Jonsson, J. O (1994) (red.). *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.
- Erikson, R och Jonsson, J. O (1996). "Explaining Class Inequality in Education: The Swedish Test Case", i Erikson, R och Jonsson, J (red.) *Can Education be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Giddens, A (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Högskoleverket (2003). *Universitet och högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2003*. Stockholm: Högskoleverket.
- Ishida, H, Müller, W and Ridge, J, M (1995). "Class Origin, Class Destination and Education: A Cross-National Study of Ten Industrial Nations." *American Journal of Sociology*, 101, (1), 145-193.
- Janson, C-G (1995). *On Project Metropolitan and the Longitudinal Perspective*. Projekt Metropolitan, Arbetsrapport nr 40. Stockholm: Sociologiska Institutionen, Stockholms Universitet.
- Kjeldstadli, K (1998). *Historien är inte vad den en gång varit*. Lund: Studentlitteratur.
- Kohn, M. L (1969) *Class and Conformity: A Study in Values*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kohn, M. L, Miller, J och Schooler, C (1983). *Work and Personality: An Inquiry into the Impact of Social Stratification*. Norwood, N.J. : Ablex.
- Korpi, W (1974). *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen*. Stockholm: Prisma.
- Lane, M (1972). "Explaining Educational Choice", *Sociology*, 6, 255-266.
- Lyotard, J-F ([1979]1984). *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.

- Martens, P (1981). *Socioeconomic Status, Family Structure and Socialization of Early Adolescent Children*. Projekt Metropolit, Arbetsrapport nr 16. Stockholm: Sociologiska Institutionen, Stockholms Universitet.
- Müller, W (1996) "Class Inequalities in Educational Outcomes: Sweden in Comparative Perspective", i Erikson, R och Jonsson, J. O (red.) *Can Education be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Reay, D (2001). "Finding or losing yourself?: Working class relationships to education". *Journal of Education Policy*, 16 (4), 333-346.
- Richardson, C. J (1977). "The Problem of Downward Mobility." *British Journal of Sociology*, 28 (3), 303-320.
- Rosen, B. C (1956). "The Achievement Syndrome: A Psychocultural Dimension of Social Stratification." *American Sociological Review*, 21, 203-211.
- SOU (2000:39). *Välfärd och skola*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Svallfors, S (2004). *Klasssamhällets kollektiva medvetande*. Umeå: Boréa.
- Tählén, M (1987). *Arbetets värde och kostnader. En studie av lönearbetets konsekvenser för individen*. Avhandlingsserien nr 2. Stockholm: Institutet för social forskning, Stockholms Universitet.
- Wilson, K. L och Portes, A (1975). "The Educational Attainment Process: Results from a National Sample". *American Journal of Sociology*, 81, 343-363.
- Åmark, K och Palme J (1999). "Historia, samhällsvetenskap och välfärdsstat i brytningstid.", i Berge, A, Korpi, W, Palme, J, Stenberg, S-Å och Åmark, K (red.) *Välfärdsstat i brytningstid: Historisk-samhällsvetenskapliga studier om genus och klass, ojämlikhet och fattigdom*. Sociologisk Forskning: Supplement 1999.

Appendix

Tabell I. Föräldrars och barns inställning till huruvida barnet skall gå vidare till gymnasium. Uppdelat på olika grupper med hänsyn till ursprung och senare destination. Procentandelar.

	Positiv till gymnasiestudier		Negativ till gymnasiestudier		Tveksam till gymnasiestudier	
	Föräldrar	Barn	Föräldrar	Barn	Föräldrar	Barn
Från mindre privilegierade förhållanden:						
Socialt uppåtrörlig	97.3	73.6	0	1.4	2.7	25.0
Ej uppåtrörlig	57.7	22.2	37.4	22.5	4.9	55.3
"Halvt" uppåtrörlig	84.1	53.5	13.2	13.5	2.7	32.9
Från mer privilegierade förhållanden:						
Befäster föräldrars position	99.3	90.5	0.7	0	0	9.5
Befäster ej föräldrars position	87.0	59.5	9.7	2.7	3.3	37.8
Befäster "halvt" föräldrars position	93.4	86.1	4.6	0.7	2.0	13.1

Tabell II: Föräldrars och barns önsknings om specifikt yrkesval för barnen. Uppdelat på olika grupper med hänsyn till ursprung och senare destination. Procentandelar.

	Yrke inom socialgrupp I		Yrke inom socialgrupp III		Inga bestämda yrkesplaner/önsknings	
	Föräldrar	Barn	Föräldrar	Barn	Föräldrar	Barn
Från mindre privilegierade förhållanden:						
Socialt uppåtrörlig	16.0	32.0	0	5.3	62.7	14.7
Ej uppåtrörlig	4.9	10.0	10.0	19.9	56.3	21.7
"Halvt" uppåtrörlig	11.4	21.7	3.2	7.6	59.1	16.8
Från mer privilegierade förhållanden:						
Befäster föräldrars position	38.0	41.1	0	0	55.1	20.9
Befäster ej föräldrars position (nedåtrörlig)	23.0	27.4	1.6	5.6	49.6	21.8
Befäster "halvt" föräldrars position	28.0	31.8	0	1.3	57.3	24.5

Tabell III: Prestationsförväntningar (föräldrarnas uttalade och barnens egna uttalade och upplevda. Uppdelat på olika grupper med hänsyn till barnens sociala ursprung och destination.

	Barnets egna prestationsförväntningar	Föräldrars uttalade prestationsförväntningar	Barnets upplevda prestationsförväntningar
Från mindre privilegierade förhållanden:			
Socialt uppåtrörlig	13.3	10.7	56.0
Ej uppåtrörlig	12.8	8.5	42.2
"Halvt" uppåtrörlig	13.4	7.5	44.3
Från mer privilegierade förhållanden:			
Befäster föräldrars position	11.4	7.6	33.5
Befäster ej föräldrars position (nedåtrörlig)	7.3	3.3	44.7
Befäster "halvt" föräldrars position	13.3	5.3	42.7

Tidigare arbetsrapporter:

- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2000:1- 2005:5**, se www.framtidsstudier.se.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:7**
Bäckman, Olof, *Welfare States, Social Structure and the Dynamics of Poverty Rates. A comparative study of 16 countries, 1980-2000.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:8**
Nilsson, Anders & Felipe Estrada, *Den ojämlika utsattheten. Utsatthet för brott bland fattiga och rika 1984-2001.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:9**
Esser, Ingrid, *Continued Work or Retirement? Preferred Exit-age in Western European countries?*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:10**
Abramsson, Marianne, *Befolkningsfrågan i press och politik, 1994-2004.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:11**
Duvander, Ann-Zofie, Ferrarini, Tommy & Sara Thalberg, *Swedish parental leave and gender equality. Achievements and reform challenges in a European perspective.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:12**
Jans, Ann-Christin, *Family relations, children and interregional mobility, 1970 to 2000.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:13**
Ström, Sara, *Childbearing and psycho-social work life conditions in Sweden 1991-2000.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:14**
Lundberg, Urban, *A Leap in the Dark. From a Large Actor to a Large Approach: The Joint Committee of the Nordic Social Democratic Labour Movement and the Crisis of the Nordic Model.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:15**
Lindh, Thomas, Malmberg, Bo & Joakim Palme, *Generations at War or Sustainable Social Policy in Aging Societies?*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:16**
Gentile, Michael, *Population Geography Perspectives on the Central Asian Republics.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:17**
Malmberg, Bo, Lindh, Thomas & Max Halvarsson, *Productivity consequences of workforce ageing - Stagnation or a Horndal effect?*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:18**
Olofsson, Jonas, *Stability or change in the Swedish Labour Market Regime?*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:19**
Hong, Ying & Diana Corman, *Women's Return to Work after First Birth in Sweden during 1980-2000.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:20**
Lindh, Thomas & Bo Malmberg, *Demography and housing demand – What can we learn from residential construction data?*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2005:21**
Amcoff, Jan, *Rural Population Growth in Sweden in the 1990s: Unexpected Reality of Spatial-Statistical Chimera*